

A MURAVIDÉKI MAGYARSÁG HELYZETE A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN

A magyarság nemzettudatának állapota

G Ö N C Z L Á S Z L Ó

A KISEBBSÉGBEN ÉLŐ KÖZÖSSÉG HELYZETELEMZÉSÉNEK NEHÉZSÉGEI

A muravidéki magyarság életének, helyzetének áttekintése a rendszerváltástól és Szlovénia önállósulásától az ezredforduló küszöbéig – ami valójában egy évtizednek felel meg – nem tűnik könnyű feladatnak. A hiteles megközelítést néhány fontos tényező nehezíti.

Mindenekelőtt számolni kell azzal, hogy *a nyolcvanas évek végéig kritikus, az objektivitás teljes skálájára kiterjedő elemzéssel csak elvétve találkozhattunk. Az egyébként törvényszerűen íródott „helyzetjelentések”, külső (közvetlenül nem érintett) vagy belső (közvetlenül érintett) szerző által készített írások – mai szemmel vizsgálva – inkább afféle sikertörténet-gyártásnak minősíthetők, mintsem a Mura mentén élő, kis létszámú magyar közösség elé állítható objektív tükörnek. Ez a jelenség egyébként az egypártrendszer jellegéből eredő, másutt is előforduló sajátosságként értelmezhető.*

A hiteles kép „megfestését” továbbá az is hátráltatja, hogy a rendszerváltás után is csak bizonyos kérdésköröket illetően készültek komolyabb elemzések, felmérések, holott néhány, a nemzettudat szempontjából primárisnak tekinthető kérdés tényleges problémafeltáró feldolgozására nem (vagy csak nagyon csekély mértékben) került sor. Ezek közé sorolható a nemzeti kisebbségekre vonatkozó törvények rendelkezései és azok gyakorlati megvalósítása közötti hézagok okainak a feltárása, az egyre erőteljesebben észlelhető nemzettudat-torzulások analitikus elemzése, a többségi nemzet és a kisebbség közötti közvetlen vagy közvetett ellentétek feltárása, valamint az ehhez párosítható, a mássággal szembeni toleranciakészség felmérése, és nem utolsósorban az oktatás, a kultúra, a tájékoztatás és a vallási élet terén tapasztalható hiányosságok vagy problémák objektív megközelítése.

Fontos kérdésnek számíthat a közösség helyzetével megannyi szállal összefonódó, valamint azt meghatározó gazdasági állapot elemzése. Azonban

annak alapos felvállalása e sorok írója – sem szakmai, sem terjedelmi szempontok miatt – nem vállalkozhat. Csupán annyit szükséges megemlíteni, hogy a jellegét tekintve agrár beállítottságú Muravidék éppen az említett, primáris gazdasági ágazat, azaz a mezőgazdaság tekintetében került a kilencvenes évekre több szempontból kilitástalan, válságos helyzetbe. Szlovénia, mint iparinak tekinthető ország, a mezőgazdaság terén nem állított fel olyan stratégiát és programot, ami a muravidéki embert a termőföldre „kötné”, megnyugtatná, ezért jelentős mértékben felszámolódott az állattenyésztés, irányvonalát keresi a földművelés, valamint – mégha az elmúlt néhány évben nagy erőfeszítésekre került is sor – messze a többi szlovéniai szőlőtermelő vidék után baktat a szőlőtermelés. Az elmondottak persze valamennyire az egész Muravidékre vonatkoznak, azonban a nemzetiségileg vegyesen lakott területre¹ még inkább elmondhatóak. A vidék két jelentősebb városában, Muraszombaton² és Lendván az ötvenes években nagyszabású – sokszor a vidéknek és hagyományainak idegen – iparosítás kezdődött, ami különböző jellegű migrációs folyamatokat eredményezett, aminek következményei a magyarlakta falvakban az átlagosnál erőteljesebben érezhetőek. A kilencvenes évekre azonban az ipar, főleg a Lendva-vidéken, óriási válságba került, ami a lakosság életkörülményeit tekintve további kellemetlen szituációkat idézett elő. Mindez természetesen a magyar nemzettudat alakulásának és a magyar nyelv értékének – ami már előtte is nagy presztízsvesztést szenvedett – kevésbé kedvezett.

A muravidéki magyar közösség helyzetét tovább elemezve fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy minden elémző munka jelentős mértékben magán viseli a szubjektivitás tényét, tehát írója sajátos megközelítési stílusát, szempontjait és céljait. Másképpen vélekedik ugyanazon jelenségről egy kisebbségi közösséghez tartozó szakértő, és másképpen a többségi nemzethez tartozó kutató. Természetesen az elemzésekbe bocsátkozó szakember, ha őszinte tény- és problémafeltárásról van szó, megkísérli az adott témakör leghitelesebb megközelítését, azonban a „részrehajlás” bizonyos fokig teljes egészében aligha küszöbölhető ki.

A MAGYAR NEMZETI TUDAT ÉS AZ ANYANYELV TORZULÁSAINAK SZUBJEKTÍV TÉNYEZŐI

A fent jelzett, objektívnek is tekinthető hátráltató tényezők tudatában – a teljesség igénye nélkül – elmondhatjuk, hogy a muravidéki magyarság nemzeti tudatára és helyzetére a rendszerváltás után az ellentmondásosság volt (és ma is) a jellemző. Az ellentmondásosság onnan ered, hogy egyrészt a muravidéki magyarság esetében a viszonylag elfogadható életszínvonalat és elvi szinten pél-

daértékűnek tekinthető állami jogvédelmet tapasztaljuk, másrészt azonban őszintén be kell ismerni, hogy a magyar közösség nemzetudata a II. világháború után fokozatosan jelentős mértékben megrendült, ugyanakkor a létszáma is – az 1920-as évekhez viszonyítva – szinte az egyharmadára esett vissza. Az ellentmondásosságból származó negatív jelenségek legjobb mutatója az asszimiláció immár katasztrofális aránya, amely az 1981-ben és 1991-ben végzett népszámlálás összehasonlítását illetően meghaladja a 13%-ot.³ Ha ez a helyzet volt a jellemző a kilencvenes évek elejére, akkor – amint arra már utaltunk – az évtized végén sem tudunk mást állítani, hiszen a legtöbb probléma az elmúlt években is megmaradt.

A külső szemlélő a Muravidéken bizonyára mást észlel, mint ami az elmondottakból értelmezhető, főleg ha nem tekint mélyebben a dolgok lényegébe. Hiszen általában – leginkább rögtönözve – azt állítják, hogy a tájékoztatás, a kultúra, a nyelvi egyenjogúság terén a muravidéki magyarok a „Paradicsomban” élnek. Az elmondottak talán olyan szempontból helyénvalók, ha kelet-európai mércével mérjük az itteni életszínvonalat, életmódot, településrendezést stb., akkor tehát valójában van ebben némi igazság. Az is tény, hogy a kultúra és a tájékoztatás terén kialakult intézményrendszer jelentős eredménynek minősíthető. Sajnos, azonban más a helyzet, ha a kisebbségi magyarság nemzeti tudata szempontjából vizsgáljuk a kérdést. Akkor viszont már a felszínen is látszódnak a csorbák: a magyar nyelvi szint terén bekövetkezett lemaradás, a magyar nyelv és kulturális értékek társadalmi presztízsének alulmaradása a szlovénnal szemben, a kétnyelvűség egyoldalúsága (arról a jelenségről van szó, hogy csak a kisebbség következetesen kétnyelvű, míg a többség egyre inkább elhatárolódik a magyar nyelvtől), a környezet egyre inkább veszíti el magyar jellegét és értékeit stb.

Az eddig elmondottak mellett azt is fontos hangsúlyozni, hogy az ún. nemzetiségileg vegyesen lakott (egykor magyarlakta) területen élők különbözően látják a muravidéki magyarság helyzetét. A többségi nemzethez tartozók döntő többsége meg van győződve arról, hogy a muravidéki magyarság helyzete kimagaslóan jó, ezért nem is értik, miért hangzik el néha e közösséggel kapcsolatosan kritikus vélemény. Az ilyen megnyilatkozást, véleményt számos esetben provokációnak tekintik.

A muravidéki magyar közösség jelentős része közömbösen tekint saját helyzetére, pontosabban fogalmazva, az említett réteg számára inkább csak az egzisztenciális szempont a mérvadó, a nemzeti hovatartozás terén kialakult helyzet (még ha vannak is problémák?!) különösképpen nem érdekli. A magyar nemzetiségűek jelentős része a többség álláspontjára helyezkedik. A magyar kisebbségi lakosságnak csak kis hányada tekint aggodalommal a muravidéki magyarság létére és jövőjére, ami a helyzet javításának hatékonyságát nagyon megnehezíti.

Igaz azonban, hogy e megállapítással kapcsolatosan nem teljes, sőt leginkább csak felszínes felmérések adataira hivatkozhatunk.

Kevésbé kedvező az anyaországi intézmények, szakértők és egyéb véleménynyilvánítók általában túlzottan finom és a kritikus szemléletet leginkább mellőző véleménye a muravidéki magyarság problémáit illetően, ami mindenekelőtt a két ország jó kapcsolatainak kontextusából, vagy netán bizonyos fokú tájékozatlanságból származik.

A rendszerváltást és a szlovén önállósulást a muravidéki magyarság sajátos állapotban élte meg, amikor az adott jogi normák már a szocializmus időszakából többé-kevésbé megvoltak, de a nemzettudat- és az anyanyelvvesztés veszélye már elérhető közelségbe került. Azt az egykori rendszerből származó negatív jelenséget, beidegződést, hogy a testvériség–egység szellemében a tényleges problémákról nem lehetett és nem is kell beszélni, azt a kilencvenes évekbe is magával „cipelte” a muravidéki magyarság. Ezt azért tartom fontosnak hangsúlyozni, mert még manapság is bőven adódnak olyan kérdések, amelyekről a kisebbségnek nem kívánatos szólni. Ne essék félreértés, nem szélsőséges, netán más nemzetek érdekeit sértegető, felelőtlen megnyilvánulásokra vagy bírálatokra gondolok, hanem olyan kérdésekre – mint például a muravidéki magyarság tényleges történelmének a feltárása –, amelyek nélkül aligha lehet nemzettudat-megőrzésről és értékeremtésről beszélni. Az említett jelenség azért is probléma, mert több esetben maguk a kisebbségi politikát kreálók is az ilyen magatartás szószólói. A gondot az jelentette (és jelenti még ma is), hogy az időközben bebizonyosodott hiányosságok, problémák és nehézségek tényleges orvoslása nem következ(het)ett be, ezért a magyarság esetében még mindig csak feltételeesen beszélhetünk rendszerváltásról. A félreértés elkerülése miatt szükséges hangsúlyozni, hogy ez alatt nem azt kell érteni, hogy bárki is az egypártrendszer elveit hangoztatná vagy azok szerint próbálna meg ma tevékenykedni, hanem az állítás arra vonatkozik, hogy az objektivitás szempontjából még mindig megmaradt néhány súlyos probléma tudatos elkenődése. Sokan jobbnak látják mellőzni az esetleges konfliktushelyzetet – akár a magyar nemzettudat rovására is –, mintsem a lényegbe vágó gondok tényleges felkarolását és megoldását vállalni. Az ilyen magatartás persze törvényszerűen visszaüt.

A fenti témakörbe sorolható kérdésnek számít az 1919-es jugoszláv megszállás, majd az 1941-es magyar visszacsatolás objektív elemzése (sokan úgy vélik, hogy a történelmi események valós bemutatásával irritáljuk a velünk együtt élő szlovén nemzetiségű állampolgárok érzelmeit, csökkentjük azok tolerancia-készségét), a kétnyelvű oktatás tartalmi kérdéseinek elemzése, vitatása (mivel a nemzetiségileg vegyesen lakott területen a kétnyelvű oktatás mindenki számára kötelező, többen a magyar nemzetiségen belül is úgy vélik, hogy a módszertani-tartalmi kérdések boncolgatása, azoknak a magyarság számára kezdemé-

nyezett javítása még inkább ellenszenvenessé teheti a szlovén lakosságot a kétnyelvű oktatással szemben), *a formálisan biztosított kétnyelvűség követelése a gyakorlatban stb.*

A NEMZETTUDAT-TORZULÁSOK OBJEKTÍV OKAI

Az előbbi témakörben elmondott magatartásnak persze egyéb, *objektív okai is vannak. Az önálló szlovén állam keretében a magyarság formális helyzete ugyan nem változott, de az vitathatatlan tény, hogy a többségi nemzet bizonyos körei, pártjai vagy egyénei többször is hangot emeltek a muravidéki magyarság több kezdeményezése ellen. A pozitív diszkriminációra épülő szlovén kisebbségpolitika ettől alapjaiban még nem ingott meg, de erőteljesebb, már-már a szélsőségek kategóriájába sorolható jelenségekkel számolni kellett. Ez akkor is igaz, ha az önállósulás „előestéjén” a hivatalos állami szervek kikérték a muravidéki magyar közösség legitím képviselőinek véleményét a szlovén államiság létrehozásával kapcsolatban, és pozitív viszonyulás esetében az addigi jogi normák betartását, sőt azok további kiszélesítését ígérték meg. A muravidéki magyarság szolidaritása az önállósuláskor nem maradt el, aminek viszonzásaként egy-két jogi kiegészítésre is sor került (az állandó parlamenti képviselő, önálló nemzetiségi szakintézmények alapítása stb.), azonban a többség szerepének, erejének hangoztatása is mindinkább napirendre került. E tekintetben – bármennyire furcsán is hangzik – a demokratizálódás folyamata is valamennyire elakadt. Egyébként ez a sajátosság a térség legtöbb újonnan megalakult államában is tapasztalható, ezért valamennyire ez a jelenség az objektív tényezők közé sorolható, hiszen valójában a nemzetiségi akarattól, tevékenységétől függetlenül történik.*

Az eddigi hátráltató tényezők mellett őszintén hangsúlyozni kell, hogy a muravidéki magyarság kis létszáma jelenti a megmaradási törekvések egyik fő gondját. A hivatalosan csupán mintegy nyolcezeres lélekszámú közösség *belső ereje erősen korlátozott, a fejlődésre alig képes alanyi (személyi) és minőségi feltételeket teremteni. Egyes kisebbségkutatók, szociológusok azt vallják, hogy mintegy 150 ezres közösség szükséges ahhoz, hogy az adott népcsoport megmaradását belső erejére is alapozhassa. Még ha ez a feltételezés csak relatíve érvényes is, akkor is bizonyos fokú igazság rejlik benne. A muravidéki magyarság esetében őszintén be kell látni, hogy az említett kritikus létszámnak a muravidéki magyarság ma már a tíz százalékát sem éri el. Ahhoz tehát nem férhet kétség, hogy viszonylagos megmaradását az ilyen kis létszámú közösség jelentős mértékben a pozitív diszkriminációra épülő kisebbségpolitikára alapozhatja, amihez a feltételeket a többségi nemzetnek kell biztosítani, mert saját erejéből arra a kisebbség távolról sem képes. A pozitív értelemben érvényesített*

megkülönböztetésre azonban az anyaország részéről is nagy szükség van, hiszen alapjában hibás lenne minden általánosítás, amely néhány ezres közösséget egy kétmillió vagy több százezres közösséggel – arányosan – azonos elbírálásban részesítene. Magyarország illetékes hatalmi és szakmai tényezői részéről egyre jobban tudatosul ez a szempont, habár azt is be kell látni, hogy a többmillió kisebbségi magyar sorsáért vállalt anyaországi felelősség csakis jól megalkotott támogatási rendszerek esetében működhet sikeresen és objektíven. Az ilyen rendszerekben (legyen szó akár anyagi vagy szakmai támogatásról) pedig valamennyire mindig benne van az általánosításból fakadó hiányosságok lehetősége, ami többnyire a kis létszámú határon túli magyar közösségeket érinti.

A már korábban bekövetkezett értékrendszerváltás (a szlovén értékrendszerre való átállás)⁴ és nemzettudat-torzulás a kritikus pont alá süllyesztette a muravidéki magyarság tényleges megmaradásának lehetőségét. A jelenséggel járó vegyes házasságok az asszimiláció egyik „melegágyát” jelentik, hiszen szinte fájdalommentes (fogalmazhatunk úgy is, hogy önkéntesen vállalt) formában „segítik” a beolvadást. Ugyanis azt már többször megállapították, és magunk is kiszámítottuk, hogy a vegyes házasságokból kikerülő nemzedék abszolút többsége (legalább 80%-a) a többségi nemzethez tartozónak sorolja magát. Ha a kilencvenes évek elején e vidéken a vegyes házasságok aránya elérte az 50%-ot, akkor a következtetést az asszimiláció magas foka szempontjából nem nehéz levonni.

A vegyes házasságok ily módon közvetlenül összefüggnek a már említett magyar nyelvi és kulturális értékek presztízsvesztésével is, hiszen ezekben a családokban – jelentős mértékben – a többségi nemzet nyelve és kultúrája lesz a meghatározó. E jelenséggel kapcsolatosan fontos hangsúlyozni, hogy a harmadik évezred küszöbén aligha lehet (jogi és érzelmi szempontból egyaránt még kevésbé szabad) korlátozni a vegyes házasságokat – főleg olyan területeken nem, ahol már relatív homogenitásról sem beszélhetünk –, ezért ezt a tényezőt, amely azonban a magyar nemzetiség nemzettudatának alakulása szempontjából negatívumként jelentkezik, objektív körülménynek kell tekinteni. A megoldást a két kultúra, a két nyelv egyenrangú létének a megteremtése jelenthetné, amire a muravidéki magyarságnak már aligha van – vagy csak nagyon kis mértékben – fizikai és szellemi ereje.

Ugyancsak ennek a populációnak, tehát a vegyes házasságokból származóknak, illetve a magyar értékrendszerrel egyre jobban eltávolodóknak „kedvez” a – már korábban közvetve említett – kétnyelvű oktatás is, amelynek szakmai és politikai helyénvalóságával e tanulmány keretében nem kívánunk széleskörűen foglalkozni. Azt azonban elmondhatjuk, hogy a bevezetésekor kitűzött vagy legalábbis meghirdetett célokat nem, vagy csak részben tudta beváltani. A probléma lényege manapság talán abból ered, hogy, amint már hangsúlyoztuk,

őszintén még mindig nem tudunk és nem is merünk szembenézni a valós nehézségekkel. Így – a tanintézmények és a pedagógusok döntő többségének valós erőfeszítései ellenére – nem tudunk túllépni a bűvös körön. A pozitív vonásokat tartalmazó differenciált nyelvoktatás magyar anyanyelvi csoportjaiba a szülők egyre kevesebb gyereket íratnak, ami a felső tagozatokban, majd a kétnyelvű középiskolában mindinkább a magyar nyelv rovására billenti a mérleg nyelvét. Egy biztos: a kétnyelvű oktatásnak a Muravidéken is lehet alternatívája, azonban a jelen helyzetben a muravidéki magyarság aligha folyamodhat más oktatási modellhez. Azonban a kétnyelvű oktatás megreformálása szükségszerű, amennyiben a magyar közösség csak egy kicsit is komolyan gondolja az anyanyelvi képzés fontosságát a gyermekek nevelése és személyiségfejlesztése terén. Annak módjáról, jellegéről már a kilencvenes években is sokat kellett volna elmélkedni, szakmai és egyéb eszmecsereket szervezni. Sokkal kevésbé volt célszerű a reformindítványok helyénvalóságáról a legtöbbször az értelmetlenségbe fulladó vitákat folytatni. Még egy szempont azonban fontos: a muravidéki magyar pedagógustársadalomnak a modell megreformálásának az élére kell állnia. Ennek a jelenségnek azonban ez idáig – a problémák tényleges és teljes körű feltárását szempontként említve – nem voltunk a szemtanúi.

A NYELVI ÉS KULTURÁLIS PRESZTÍZSVESZTÉS TOVÁBBI OKAI, ZSÁKUTCÁI

Az eddig elmondottak függvényében hangsúlyozni kell, hogy a magyar lakosság körében *nőtt a közömbösség a törvényben példaértékűen szabályozott kétnyelvű ügyintézés és a magyar nyelvhasználat megvalósítását illetően*, aminek az lett a következménye, hogy a hiányosságok kiküszöbölésének az igénye – amiről már korábban szóltunk – egyre inkább feleslegessé, szükségszerűtlenné válik. *A nyelvi és kulturális presztízsvesztes a többségi nemzet felfogására is hatott.* Így a szlovénok is – sajnos hibás értelmezés és téves szempontok alapján – mindig kevesebb értelmét látják a magyar nyelv tanulásának. Egy-két szélsőséges – akár a kisebbség részéről tanúsított – megnyilvánulás, valamint hiányos helyzetismeret mellett *ebben a jelenségben kereshető a kétnyelvű oktatás ellen többször hangoztatott megnyilatkozások indítéka.* Ha objektívek akarunk lenni, akkor – tisztelet a néhány pozitív ellenpéldának – a kimondottan szlovén családból származó gyermekek esetében a kétnyelvű iskola jelenleg sem jelent többet az egynyelvű, magyar nyelvoktatással és némi történelmi-földrajzi ismerettel kiegészített szlovén tanintézménynél. Éppen ezért – úgy vélem – valamennyire mindenki számára hitelét veszített állapotról van szó, ami mindenképpen komoly figyelmet igényel.

A vallási életben is ellentmondásos a helyzet a magyar nyelv használata tekintetében. A római katolikus istentiszteleteknél ugyan még nem csökkent a magyar szentmisék száma, mert a templomba járó lakosság többsége még mindig az idősebb korosztályhoz tartozik (és ők még igényt tartanak a magyar misére), de a hittanoktatásnál már jelentős mértékben, a szlovénhoz képest legalább a felére csökkent a magyar tagozatok száma, ami pontosan tükrözi az előbb említett, fiatalabb (részben vegyes házasságokból kikerülő) nemzedék nemzeti hovatartozását, igényét. Még rosszabb a helyzet az egykori muraszombati járásban – a történelmi Vas megye területén (a mai Moravske Toplice-i, hodosi és šalovci községekben) –, ahol a magyar nemzetiségű evangélikus lakosságnak már csak elvétve adatik meg az anyanyelvén történő vallásgyakorlás. A református felekezetiéknél a helyzet ugyan valamennyivel jobb, de távolról sem véglegesen megoldott (jelenleg magyarországi lelkész látogatja időnként a gyülekezetet). Valamennyire pesszimista hangnemben fogalmazhatunk úgy is, hogy a magyar kisebbség megmaradási küzdelme egy célpont nélküli körforgalom (vagy zsákutca), egy bűvös kör jellegű világ, aminek annál több nehézségét észleljük, minél mélyebben bontjuk ki „mezítlen testünket”.

A muravidéki magyarság anyanyelven történő kommunikációja külön tanulmányt érdemelne. Ez alkalommal csupán annyit említünk, hogy a magyar nyelv helyzete tekintetében a kilencvenes években a stagnáció állapotát észleljük, ami némiképpen pozitív jelenség a korábbi évtizedek nyelvi torzulásaihoz viszonyítva. Ugyan a *sajátos – hetési–göcséji–örségi – nyelvjárás erőteljes idegen (főleg szlovén, illetve délszláv) szavakkal bekövetkező felhígulása, valamint a köznyelvi szint elérésének az átlagosnál jóval nagyobb méretű mennyiségi korlátozottsága manapság is komoly gondot jelent, azonban a magyar értelmiség számának a növekedése és az irodalom terén elért eredmények a muravidéki magyarság anyanyelvét illetően mégis jelentős „ellensúlyt” képeznek.⁵*

MI A HELYZET ÖNKORMÁNYZATONKÉNT, TELEPÜLÉSENKÉNT?

A magyar nemzettudat állapotát vizsgálva *településtől településig eltérő helyzetről számolhatunk be*. Némi általánosítások azonban megállapíthatók.

Mint azt már említettük, a *goricskói falvak némelyikében a legnagyobb mértékben romlott a helyzet. A hatvanas–hetvenes években még a települések jelentős részében (például Domonkosfán) a lakosság abszolút többsége magyarnak vallotta magát, míg a kilencvenes évekre ez az arány mintegy 15%-kal csökkent. A jelenség azért sajátos, mert a két világháború között éppen ez a vidék volt az a muravidéki terület, ahol a magyar értékek, a magyarsághoz való*

erőtéljes ragaszkodás – valószínűleg elsősorban az evangélikus papság magyar beállítottsága miatt – a térségben a legerősebb volt. A helyzet az ún. II. Jugoszláviában alapvetően megváltozott. A magyar papság hiánya (netán annak tudatos mellőzése), a közigazgatási és önkormányzati átszervezések (amelyek a magyarság megőrzését aligha tekintették szempontnak), a „testvériség–egység” jegyében jugoszlavizálódó folyamatnak teremtették meg a feltételeit. Ezt szolgálta az ötvenes évek végén bevezetett kétnyelvű oktatás is, valamint a vidék sajátos arculatának, primáris tevékenységstruktúrájának a megváltoztatása. Ugyanis az Osztrák–Magyar Monarchia idején a történelmi Vas vármegye délnyugati nyúlványaira az erdőgazdálkodás, a fafeldolgozás volt a jellemző, valamint a vidék földrajzi adottságainak megfelelő gyümölcsstermesztés és a sík vidéktől valamennyire eltérő földművelési forma. A sajátos életforma meghatározta az igen élénk háziipar jellegét, formáját is (fazekasság, fafeldolgozó műhelyek, kovácsműhelyek stb.), amit azonban a II. világháború után teljes egészében vakvágányra helyeztek. A megváltoztatott körülmények közepette megkezdődött a határ menti települések elsorvadása, a lakosság szükségyszerű migrációja (részben Muraszombatba és a környékbeli városokba, részben Szlovénia más vidékeire és Ausztriába). Az összlakosság száma rohamosan visszaesett, annak keretében a magyarság számára nyitott 15–30%-kal csökkent a szlovén többségi nemzethez viszonyítva. A nyolcvanas évektől egyre jobban észlelhető, hogy a magyarság jelentős mértékben az idősebb korosztályhoz tartozik, miközben a fiatalabb nemzedék a többségi nemzethez tartozónak nyilvánítja magát. Az idősebb korosztály fokozatos kihalásával – egy-két évtizeden belül – az arány még inkább a magyarság rovására változhat meg.

A legújabb fejlemények az önkormányzatok átszervezésében talán néhány település esetében javíthatnak a helyzeten. Mindenekelőtt az új Hodosi Önkormányzat⁶ létrejöttére gondolunk, ahol Hodos és Kapornak települések bizonyára nagyobb mértékben érvényesíthetik a magyar nyelv egyenjogúságát az élet minden területén, hiszen az önkormányzati egységhez nem tartozik egynyelvű szlovén település. Az önkormányzat kicsinysege miatt bizonyára komoly nehézségekkel is találkozhat, azonban a magyar nemzettudat szempontjából mégiscsak reménykedni lehet. Ugyanez aligha mondható el a térség legnépesebb falva, Domonkosfa esetében, amely – még mindig jelentős mértékben magyarul lakta faluként – egyedül maradt egy döntő többségében szlovénok lakta önkormányzatban. A formális kisebbségi jogok persze ott is adóttak, azonban a mindennapi gyakorlat bizonyára számos kellemetlen meglepetést rejtget, amit talán az ott élő magyarság közvetlenül nem is észlel. A Moravske Toplice-i önkormányzati egységhez tartozó magyarul lakta falvak helyzete eltérő. A központtá alakított Pártosfalva egyre erőteljesebben szlovénesedik (ezt mutatják a népszámlálási adatok), és ugyanez tapasztalható Csekefa és Kisfalva esetében is. A határra

szorított Szerdahelyen nemzetiségi szempontból jobb a helyzet – és ez vonatkozik a zömében magyarlakta Szentlászlóra is –, azonban kérdéses, hogy a gazdasági és szociális tekintetben visszafejlődő település meg tud-e birkózni az „új idők kihívásaival”.

A magyar értékek (elsősorban a nyelvi sajátosságokra gondolunk) stagnálását az újonnan megalakult dobronaki önkormányzat centrumában, az egykori Dobronak mezővárosban is tapasztalhatjuk. Igaz, hogy a településen még mintegy 700–800 magyar él, azonban az asszimiláció jelei számos területen észlelhetők (turizmus, sport, bizonyos egyesületek stb.). Más a helyzet az ugyancsak az önkormányzathoz tartozó Zsitkócban, ahol a kis falu lakossága erőteljesen ragaszkodik magyar nyelvi és kulturális értékeihez.

A történelmi Hetés néprajzi egység Szlovéniához tartozó falvaira még mindig jellemző, hogy a Muravidék „legmagyarabb” részeként tarthatjuk őket számon. Ez mindenekelőtt Göntérházára és Radamosra, valamint e néprajzi tájegységnek valamennyire a peremvidékére szoruló Bánutára mondható el, míg Kámaháza és az ugyancsak a peremterülethez sorolható Hídvég esetében már más mércét kell alkalmazni, hiszen ezekbe a falvakba a két világháború között nagyobb számban telepítettek be szlovénokat, ami sajátossá teszi a települések nemzetiségi struktúráját, életét.

Hasonló a helyzet a közvetlenül Lendva szomszédságában található falvakban is (ezt a területet szokás Lendva-vidéknek nevezni), például Hosszúfaluban, Petesházán, Csentében, Hármasmalomban (a két első esetében ugyancsak meghatározó volt az I. világháborút követő kolonizáció, míg a másik kettő esetében a hetvenes évektől spontán, magyarnak aligha mondható betelepedési hullám a jellemző), és valamennyire a Lendvahegy és Hosszúfaluhegy lakossága esetében is, habár a város feletti dombokon már az I. világháború előtt is nagyobb részt szlovén származású vincellérek éltek. A Lendvahegy legkeletibb települései, Pince és Völgyifalu – jellegüket tekintve – még magyarnak mondhatók, azonban ez már csak részben érvényes a magyar nyelvterület legnyugatibb településeire, a Lendva–Muraszombat országút mentén található Alsó- és Felsőlakosra, Gyertyánosra (az utóbbiban ugyancsak voltak a két világháború között jelentős betelepítések) és Kapcára, valamint a Mura mentén fekvő Kótra. Ezekben a falvakban persze még erősek a magyar nyelvi és kulturális értékek, kötődések, azonban a szlovénok számarányának növekedése is egyre erősebben jelentkezik.

Lendva város képe alaposan megváltozott. A századforduló időszakában abszolút magyar többséggel rendelkező város lakossága a kilencvenes évekre nagyon átalakult. A gazdasági migráció révén több hullámban történtek (nem csak szlovén) betelepítések, így a magyarság aránya a városban már alig haladja meg a 25%-ot. Ez kulturális tekintetben nagy problémát okoz, mert a magyar

történelmi és kulturális hagyományokra épülő városban manapság afféle identitáskeresés folyik. Az egyre zsugorodó s elöregedő magyar közösség ugyan erősen ragaszkodik hagyományaihoz és értékeihez, azonban ezzel számtalanszor a többségi nemzet érdekeivel szemben találja magát. A többségi nemzet viszont keresi gyökereit, azonban tényleges kulturális értékek és hagyományok nélkül rendkívül nehezen tud kibontakozni. Ezért sokszor olyan benyomása van az embernek, hogy ugyan a közösség – mindenkit beleértve – értékteremtést szeretne, azonban az egykori (értsd: magyar) csak részben kell, az új (multikulturális, illetve szlovén) pedig csak lassan lombosodik, mert a történelmi környezet, a kulturális milió számára az újabb „megnyilvánulások” idegenek. *Rendkívül fontos, hogy a muravidéki magyarság szellemi és kulturális központjában – mert Lendva minden nehézség ellenére még mindig az – a honos magyar értékek és hagyományok minden itt élő polgár számára elfogadhatók legyenek.* Ugyanis ez a város – és a vidék is – éppen a magyar jelleg révén válhat érdekessé és értékessé a szlovén államban, ugyanakkor – bizonyos szlovén értékekkel kiegészülve – Magyarország és a szélesebb földrajzi régió számára is specifikumot jelentene. Az ilyen milió talán a magyarság egyre gyorsabb térvesztése elé is gátat állítana, mert valamennyire hozzájárulna a magyar nyelvi és kulturális értékek presztízsének visszatéréséhez.

Muravidéknek a jugoszláv éraban kifejlesztett központja, *Muraszombat város esetében még rosszabb a helyzet.* Amint e tanulmány keretében már említettük, ez a település nem tartozik az ún. nemzetiségileg vegyesen lakott területhez. A magyar lakosság aránya ma már *alig lépi túl az 1%-ot.* Nem arról van szó, hogy Muraszombatban kell keresni a magyar közösség értékteremtésének és nemzettudat-zavarainak a problémáit, csupán arra kívánunk utalni, hogy mint ugyancsak *valamennyire történelmi magyar értékeket magán viselő város, ezt a sajátosságát a 21. század küszöbén valamennyire vállalhatná is.* Azonban *erről eddig alig beszélhettünk, és ez a már többször hangoztatott magyar nyelvi és kulturális értékek presztízsvesztéséhez a Muravidéken ugyancsak hozzájárult.*

Más összefüggésben hibának (afféle „öngólnak”) tekinthető, hogy *a kilencvenes évek közepén a magyar közösség legfelsőbb szervei formálisan is – tévesen a jogilag nem kizáró szlovén törvényekre hivatkozva – lemondtak a mintegy 150–200 főt számláló muraszombati magyar közösségről.* Így – mondhatjuk, hogy a magyar közösségen belül dúló politikai viták következményeként – *a muraszombati magyarság képviselőt nélkül maradt a muravidéki magyar közösség legfelsőbb testületében.* Ez azért probléma, mert az utolsó népszámlálás szerint *a muravidéki magyar lakosságnak legalább a 2%-a még mindig ebben a városban élt.*

A MŰVELŐDÉS SZEREPE A NEMZETI TUDAT ALAKÍTÁSÁBAN

A művelődés, azon belül a műkedelő tevékenység az a terület, ami a muravidéki magyarság körében még mindig eredményes. Fontos hangsúlyozni, hogy e téren a kilencvenes években is jelentős minőségi és mennyiségi növekedésnek lehettünk a szemtanúi. Ennek okait egyrészt abban kereshetjük, hogy a közösség tagjainak jelentős részében éppen ez a nemzeti tudattal való azonosulás hatékony kifejezőmódja. Magyarán: az emberek jelentős része – a család mellett – a művelődési egyesületekben éli meg a magyarságát. Másrészt, ezen a vidéken gazdag hagyomány van a műkedvelésnek, és az emberek szívesen választott időtöltése a művelődési tevékenységben való részvétel. Ugyancsak pozitív jelenségnek minősíthető, hogy a nyolcvanas évektől fokozatosan az eredeti magyar értéktartás⁷ és a hagyományörzés jelenti a műkedvelési tevékenység tartalmát. Ma már Muravidék magyarlakta területének legtöbb településén működik művelődési egyesület (számuk meghaladja a húszat), amelyek keretében a mintegy negyven műkedvelő csoport mintegy 90%-ában magyar jellegű, zömében hagyományörző tevékenységet művel. Legtömegesebben a népdalkörök működnek, azonban azokat már nagyon megközelíti a néptáncsoportok és hímzőszakkörök száma is. Jelentős viszont a cíterazenekarok, az alkalmi irodalmi és szavalócsoportok munkája is (az utóbbiak közül külön figyelmet érdemel a lendvai Versmondó Stúdió, amely tényleges nyelvapoló és irodalomközvetítő műhellyé fejlődött ki), valamint a mennyiségileg ugyan valamennyire visszaeső, de több produkcióval kimagasló teljesítményt nyújtó amatőr színekörök tevékenysége. Elégedettek ugyan nem lehetünk, de némi előrelépést mégis jelent, hogy jelenleg néhány muravidéki magyar szakemberrel is rendelkezünk, és nagy számban vannak azok a csoport- és egyesületvezetők, akiknek szervező- és toborzó munkája nélkül aligha beszélhetnénk eredményről, valamint arról, hogy a muravidéki magyarságnak mintegy 4–5%-a aktívan bekapcsolódik a műkedvelő tevékenységbe. Ez az arány mindenképpen említésre méltó.

A kilencvenes évek fontos eredménye a – szervezetileg és tevékenységükben – önálló magyar szakintézmények létrejötte. Szervezetileg és tartalmát illetően teljesen önállóan működik a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet a kultúra, a hagyományörzés, a magyar könyvkiadás és bizonyos fokú tudományos jellegű tevékenység terén, valamint a Magyar Nemzetiségi Tájékoztató Intézet az írott sajtó felkarolását illetően.

Tevékenységét tekintve – még ha formálisan a szlovén rádió- és televízióhálózat keretében is működnek (ami több, főleg műszaki szempontból előnyösnek tekinthető) – teljesen autonóm az elektronikus média, tehát a Muravidéki Magyar Rádió és Magyar TV Műsorok Szerkesztősége.

Az intézményalapítás fontos feltétele volt a pénzügyi háttér biztosítása, aminek jelentős része a szlovén állami költségvetésre hárul. Teljes elégedettségéről persze e tekintetben se beszélhetünk – hiszen számos fontos kérdés erőteljesebb támogatást igényel –, azonban kétségtelenül igaz, hogy e téren valamennyire stabilizálódott a helyzet. Ami azonban még megoldásra vár, az a nemzetiségi „közgyűjteményi” hálózat kiépítése, amit ez idáig nem sikerült rendezni. Vitathatatlanul fontos kérdésről van szó, hiszen a helytörténeti, néprajzi értékeink és a sajátos magyar folklórhagyományok feldolgozása csakis önálló múzeum keretében képzelhető el. Ugyanez vonatkozik a könyvtárakra is, mert a jelenlegi szervezethez ott sem kielégítő. Mivel nem nagy változásokról lenne szó, ezért valamennyire érthetetlen az illetékes állami szervek és szakintézmények passzivitása.

Végezetül fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy a muravidéki magyarságra a kilencvenes években az ellentmondásosság a jellemző. A lélekszámát illetően igencsak megfogyott közösség kisebbségi jogvédelme (mint formális állapot) nincs összhangban jogai gyakorlati megvalósításával (tényleges helyzet). Az ellentmondásosság kizárólag a többség és a kisebbség őszinte párbeszéde, valamint a muravidéki magyarság programszerű, jól végiggondolt és belsőleg egyeztetett stratégiája alapján valósulhat meg. A kilencvenes évek végén még mindkettő várat magára.

Az elmondottaktól függetlenül hangsúlyozhatjuk, hogy – az asszimiláció magas foka ellenére – a kilencvenes évek közepére „kitermelődött” egy már meghatározónak számító értelmiségi réteg, ami a nemzettudat-torzulások legfontosabb kiküszöbölője lehet. Végezetül elmondhatjuk, hogy – a fenti megállapítások és feltételezések mellett – a muravidéki magyarság megmaradását azonban a kedvező nemzetközi és államközi viszonyok segíthetik előre, illetve biztosíthatják ahhoz a szükségszerű objektív feltételt (az EU-csatlakozás utáni szabad szellemi és gazdasági áramlatok), ami a kisebbség és a többség számára egyaránt felértékelheti a térségben hagyományos magyar kulturális és nyelvi értékek presztízsét.

IRODALOM

- Bence Lajos: *Írott szóval a megmaradásért*. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, Hazánk Könyvkiadó, Győr, 1994
- Székely András Bertalan: *A Rábától a Muráig*. Budapest, 1992
- Bokor József–Gutmann Miklós: *A muravidéki magyarság anyanyelvéért*. Szombathely–Maribor, 1999
- Göncz László: Gondolatok a muravidéki magyar értelmiség szerepéről. *Naptár*, 1996 (62–67. old.), Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet

- Göncz László: A muravidéki magyarság általános helyzete. *Naptár*, 1994 (32–41. old.), MNMI
- Bence Lajos: A megmaradás esélyei a Muravidéken. *Naptár*, 1994 (41–55. old.), MNMI
- Varga József: A magyarságtudat alakulása a többnyelvű környezetben. *Naptár*, 1992 (108–112. old.), MNMI
- Göncz László: A magyarok fogatkozása a Muravidéken. *Muratáj*, 1992/1. (51–55. old.), MNMI
- Szabó Ildikó: Szocializációs folyamatok a muravidéki magyarok körében. *Regio*, 1994/1. (128–145. old.)
- Göncz László: A magyar nyelv helyzete és a nyelvművelés tendenciái a Muravidéken. *A XXV. Kazinczy Napok '94 tanulmánykötete*. Madách Posonium, 1995
- Göncz László: A muravidéki magyarság önálló szervezettsége. *Vasi Szemle*, 95/3. (405–411. old.)
- Göncz László: Anyanyelvművelés, anyanyelvápolás a Muravidéken. *Somogy XXIII. évfolyam*, 1995. márc.–ápr./2. (128–130. old.)
- Göncz László: Magyarok a Muravidéken. *Európai Utas*, 1995/4. (24–27. old.)
- Göncz László: Magyarok a Muravidéken és a közösség nemzeti tudatának alakulása 1920 után. In.: *Ljudje od Muri – Népek a Mura mentén . . .* Pokrajinski Muzej Murska Sobota – Göcseji Múzeum, Zalaegerszeg, 1996 (239–247. old.)
- Göncz László: Gondolatok az önazonosság, a nemzeti tudat és az irodalom összefüggéseiről. *Muratáj*, 96/2. (35–44. old.)
- Göncz László: Korok, kultúrák párbeszéde a Muravidéken. *Muratáj*, 97/1. (88–93. old.)
- Göncz László: Madžarska manjšina v Republiki Sloveniji in nivo strpnosti slovenske vecine do nje. In: *Strpnost do manjšin* (tanulmánykötet). Pedagoška fakulteta Maribor és Inter-kulturo, Maribor, 1997 (79–88. old.)

JEGYZETEK

- 1 A „nemzetiségileg vegyesen lakott terület” a szlovén alkotmányban használt megjelölése annak a területnek, amely 1920 előtt több mint 90%-ban (voltak települések, ahol 96–98%-ban) magyarok által lakott vidék volt. Szokás használni a „magyarlakta vidék” kifejezést is, habár ma már az sem felel meg a valóságnak, mert néhány település esetében a magyarság számaránya 60–70% alá esett (Lendva esetében a hivatalos statisztika szerint a magyarság már csak a városka lakosságának mintegy 27–30%-át teszi ki).
- 2 Muraszombatban a két világháború között még jelentős, a lakosságnak mintegy 20–25%-át kitevő magyar nemzetiségű lakosság élt. A II. világháborút követő időszakban azonban a helyzet fokozatosan megváltozott, így ma már a város összlakosságának csupán 1–2%-a nyilvánítja magát magyar nemzetiségűnek. Amikor a hetvenes években először hivatalosan megfogalmazták a fentebb említett „nemzetiségileg ve-

- gyesen lakott terület” fogalmat, és meghatározták annak területét, Muraszombatot már nem sorolták ahhoz.
- 3 Szlovénia területén 1981-ben 9496 magyar nemzetiségű polgárt írtak össze, tíz évvel később, az 1991-es népszámlálás már csak 8503 magyart tart hivatalosan számon.
  - 4 Az értékrendszerváltás alatt azt kell érteni, hogy az ötvenes évektől folyamatosan a muravidéki magyarság egyre erőteljesebben a Szlovéniában honos életmódot, munka- és viselkedési szokásokat, ízlést, építkezési sajátosságokat stb. tette a magáévá a magyarral, illetve a magyarországgal szemben. Ennek fő okát abban kereshetjük, hogy míg a két világháború közötti magyar nemzedék kitartott eredeti, a történelmi Magyarországról magával hozott értékei mellett, és nem az alkalmazkodásban, hanem egy esetleges, a trianoni békeszerződést korrigáló jóvátételben kereste a muravidéki magyarság érdekeit, a II. világháború után a helyzet e tekintetben gyökeresen megváltozott. Főleg az ún. „vasfüggöny időszak” beálltával a kis létszámú muravidéki magyarság – a többségi nemzet nyomása által serkentve – elveszítette annak reményét, hogy szülőföldje a közelebbi vagy távolabbi időszakban az anyaországhoz tartozhat, így a fiatal nemzedékeket már abban a tudatban nevelte, készítette fel az életre, hogy a többségi nemzet által kialakított értékrendszernek feleljenek meg. A folyamatot csak „megkönnyítette”, hogy Szlovénia gazdaságilag fejlettebb volt, mint az anyaország, és Magyarország akkori elmarasztaló megítélése jugoszláv szempontból is meghatározónak tekinthető.
  - 5 A muravidéki magyar irodalom keretében minden évben 2–3 szépirodalmi mű megjelenik. Fontos azonban a helytörténetírás, a szociográfia és egyéb tudományterületek kérdéskörében megjelenő írások említése is. A kilencvenes években évente a muravidéki magyarság mintegy 8–10 különböző jellegű kiadványt jelentetett meg.
  - 6 A szlovéniai magyarság az önkormányzati egység megnevezésre a magyar nyelvhasználatban még mindig a „község” kifejezést használja, ami főleg Magyarországon megtévesztő lehet, azért ez alkalommal inkább az „önkormányzat” megnevezést használjuk.
  - 7 Eredeti értékteremtés alatt ebben az összefüggésben azt értjük, hogy a magyar néptánc, népzene, irodalom stb. tényleges formáit karolják fel egyesületeink. A hatvanas–hetvenes években ugyanis divatban volt – a hatalom által is erőteljesen támogatott – szlovén és egyéb jugoszláv kulturális értékek magyarra fordított vagy átalakított változatának a művelése, ami vitathatatlanul a nemzeti tudat torzulásait „eredményezte”.